

Arap Dilinde Ezdad Kavramı

Zeynep ARKAN*

Öz Ezdadın anlamı, birbirinin zıddı olan iki kelime için aynı sözcüğün kullanılmasıdır. Bu konu, hicri ikinci asrın sonlarından itibaren, Arap dilinin gelişim sürecinde, dilbilimciler tarafından en fazla tartışılan konulardan birisidir. Bu çalışmada önce, Ezdad'ın tanımı yapılacak, ardından bu kavramı kabul eden ve etmeyenlerin görüşleri, bu olgunun ortaya çıkış nedenleri ve konu ile ilgili eserler ele alınacaktır. Çalışmanın sonunda Ezdad olma şartları üzerinde durulacak ve konuya ilişkin değerlendirme sunulacaktır.

Anahtar kelimeler: Ezdâd, zıt anlamlılık, semantik bilimi, çok anlamlılık.

Addad in Arabic Philology

Abstract Addad or contronym's mean is to use two words interchangeably for the same word. In Arabic Language's development process, this issue has been one of the most argued issues by linguists, by the end of the second century. The definition of Addad will be discussed at the beginning of this study. Afterward, this article will be focused on the reasons for taking place, the ideas and works of Arab linguists who accept and reject the concept of Addad. At the end of the study, the essentials of a word to be Addad and the evaluation of the issue's will be explained and discussed.

Keywords: Addad, antonyms, semantics, polysemy.

* Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Arapça Öğretmenliği Doktora Öğrencisi
arkanzeynep@hotmail.com

Arap Dilinde Ezdad Kavramı

Her dile yeni giren herhangi bir kelime ilk kullanıldığı zaman, o kelimenin ifade ettiği duygu, his, olay ya da kavramın, o dilde karşılığı olan bir ses bileşimi bulunmaktadır. Her bir kelime tek bir anlama gelir. Bir kelimenin ilk ortaya çıktığı an karşılık bulduğu asıl anlama *temel anlam* denir.¹ Dile ilk girdikleri anda temel anlamda kullanılan kelimeler zamanla başka nesnelere benzemelerinden, yakın olmalarından, zıt ya da ilişki içerisinde olmalarından dolayı başka anlamlar kazanırlar. Kelimelerin zamanla yavaş bir şekilde kazandıkları bu anlama *yan anlam* denir. Asıl anlamı ve yan anlamı olan kelimeler için *çok anlamlı kelimeler* tanımı kullanılır.²

Arapça karşılığı “ Müşterek Lafızlar” (المشترك اللفظي) olan bu kelimeler hakikat ya da mecaz yoluyla birden çok anlama gelen kelimelerdir. Meselâ, müşterek bir lafız olan “عين” sözcüğü; göz, pınar, mahiyet, bizzat kendisi, casus gibi anlamlara gelir. “عين” kelimesinin bu anlamlardan hangisine delâlet ettiği, cümlenin gelişinden veya dış bir karineden (delilden) anlaşılır.³ Bir kelimenin anlamlarının gerçek olmaları gerekir. Kinaye ya da mecaz olursa müşterek lafız kabul edilmez.

Ezdâd, polysemy (çok anlamlı-تعدد) veya homonymy (eşsesli-الاشتراك اللفظي) gibi müşterek lafız çeşitlerindedir. Birden fazla mana içermeleri yönünden müşterek lafızlara benzerler, ancak; ezdâddan kabul edilen kelimeler sadece iki karşıt mana içerip, ikiden fazla mana içermezler.⁴

Bir çok dilbilimciye göre ezdad, eş sesli, lafızları aynı, anlamları farklı ya da iki ya da daha fazla anlamı olan kelimeler demek olan müşterek lafızlardandır ancak ayrı bir sınıfını teşkil etmektedir. Zira ezdadın birbirine zıt iki anlamı vardır. Arapça tarihinde zıt anlamlı lafızları toplayan ve zıtlık (tezâd) olgusundan bahseden ilk eseri telif eden Kutrub da bu noktadan yaklaşımla ezdadı müşterek lafızlardan saymıştır. Bu alanda yazan diğer müellifler de konuyu aynı taksimata dahil etmişlerdir.

Konu hakkında ayrıntılı bir sözlük hazırlayan Antonious Butrus’a göre ezdad kavramı müşterek lafızlardandır. O yüzden ezdad kelimesinin tanımı yapılmadan önce, ortak lafızların bilinmesi gerekir. Zıt iki anlamı olan kelimelerdir. Örneğin; (مولى) Kelimesi hem efendi hem de köle anlamına gelir. Yine (حميم) kelimesi hem sıcaklığa hem de soğukluğa işaret eder. Her müşterek lafız ezdad değildir ancak her ezdad müşterek lafızlardandır.⁵

Kategorik olarak ise müşterek lafızlar konusunda değil, kelimelerin çeşitli yöntemlerle tasnif edildiği sözlükler grubunda yer alan Ezdad kavramı (ضد) kelimesinin çoğuludur (أضداد). “Karşıt, tezat” manalarına gelir. Arap dilcilerin iki

karşıt manayı içeren lafızlara vermiş olduğu bir terimdir. Bu konuda en çok verilen örnek (بيع) kelimesidir. Hem “*satmak*” hem de “*satın almak*” manalarına gelir. Diğer taraftan satın almak anlamında kullanılan (شراء = اشتراء) kelimesi de “*satmak*” anlamına gelir.⁶ Aynı kelime iki zıt eylem için kullanılmıştır.

Ebu Tayyib el-Luğavî Kitâbu'l-‘Ezdâd fî Kelâmi'l-‘Arab adlı eserinde (أضداد) kelimesinin (ضد)‘in çoğulu olduğunu ifade eder ve bir şeyin zıt olmasının anlama kattığı olumsuzluğu belirtir. Örnek olarak beyaz-siyah, cömert-cimri gibi kelimeleri verir. Olaya başka bir noktadan yaklaşarak, her ihtilafın zıt olmayı göstermediğini de açıklar. Örneğin kuvvet ve cehalet kelimeleri anlam olarak bir ihtilaf içerseler de zıtlık içermezler. Zira kuvvetin zıttı zayıf, cehaletin zıttı ise ilimdir. Anlam olarak farklı ama zıt değildirler.⁷ Anlam olarak zıt olmaya en güzel örnek hem siyah hem beyaz anlamına gelen (الجون) kelimesidir. Siyah anlamının قضاة (Kuz’ât) kabilesinde kullanılması daha fazla olsa da beyaz anlamında kullanılışı da yaygındır. Yine aynı kitabında el-Luğavî buna örnek olarak şu beyite de yer vermektedir:⁸

- والدهر لا يبقي على حدثائه جون السراة له جداند أربع

Zamanın musibetlerinin önünde dört yavrusu olan siyah sırtlı yaban eşeği bile duramaz. (Uzun bir ömrü olduğu bilinen yaban eşeği bile zamana yenik düşer.) Kelime burada, siyah anlamında kullanılmıştır.

Arapçada zıt anlamlı kelimelere örnek olarak es-Suyûtî Lebîd’in şu beytini örnek olarak verir:

- كل شيء ما خلا الموت جلاو الفتب يسعي ويلهيه الأمل

“Arzular kendisini oyaladığı halde, kendisine doğru koştuğu ölümden başka her şey önemsizdir.”

Bu beyitte yer alan (جل) kelimesi, “küçük”, “önemsiz” anlamlarında kullanılmıştır. Burada kelimenin zıddı olan “büyük”, “önemli” gibi bir anlam vermek mümkün değildir. Zira o zaman anlam “ölümden başka her şey büyüktür” olur ve ölüm gibi büyük bir olay basite indirgenmiş olur. Şairin başka bir şiirinde bu kelimeye “büyük” anlamı verdiği görülmektedir:

- قومي هم قتلوا أميم أخيفاذا رميت يصيبني سهمي
- فلئن عفوت لأعفون جلا ولئن سطوت لأوهنن عظمي

Kavmim, kardeşim Ümeym’i öldürdüğünde ben okumu atsaydım bana isabet ederdi.”

“Şayet affedersem bu affım büyük olurdu, eğer kızsaydım o da basit olurdu.”

Bu beyitte ise (جل) kelimesi “büyük”, “önemli” anlamlarında kullanılmıştır.

Şair burada eğer bağışlarsa bunun çok büyük olacağını belirtiyor. Zira küçük bir suç affetmekle öğünülmez.⁹

Bu konuda eser telif edenler arasında el- Luğavî ezdadı müşterek lafızlardan kabul etmekle birlikte onu tek başına ele almış, belirli sınırlar çizerek temellerini atmıştır.

Ezdad kavramı garib bir dil olgusu olarak, üzerinde durulmaya erken dönemde başlanan bir konudur. Zira bir kelimenin aynı anda iki zıt anlama gelmesi durumu karışıklık ve yanlış anlaşılmalara neden olabilir. Bu nedenle kelimelelerin böylesi anlam çokluğu dilbilimcileri meşgul etmiş, sayılarını belirtmişler, tasnif etmişler, delilleri göstermişler ve zıtlıkların nedenini ifade etmişlerdir. Bu çalışmaları, Şu'ubilerin¹⁰ karışıklık ve muğlaklık içerdiği gerekçesiyle lekeledikleri Arapçayı temize çıkarmak adına yapılmıştır. İlk eseri telif eden Kurtub ve el-Enbarî'nin böylesi bir hedefi vardır. Bunun yanı sıra Kuran-ı Kerim de var olan anlamların açıklanması da önem taşımıştır. Ezdad müelliflerinden biri olan Sicistânî'nin bu konuyla ilgili kitap telif etmesindeki öncelikli sebebin Kuranın manalarının açıklanması olduğu belirtilmiştir.¹¹

Filoloji alanında yazdığı eserlerinde irabvs. gibi konulardan bahsederken ezdad'ı da ele alan ve konuyu eş anlamlılar kategorisinde değerlendiren Corci Zeydan'a göre ezdad, garip bir olgu değil, Arap dilinin özelliklerindedir. Bu dilde ezdad sayılan yüzlerce kelime vardır ve bu kelimelerden her birinin zıt iki anlamı bulunmaktadır.¹²

Müşterek lafızların bile varlığını kabul etmeyen İbn Durustevyh gibi dilbilimcilerin olduğu sahada, ezdad'ı kabul eden ve etmeyen dilciler bulunmaktadır. Müşterek lafızların varlığını inkâr eden İbn Durustevyh'e göre eğer bir kelime iki farklı anlama geliyorsa ya da zıt anlamı varsa, bu kelime cümleyi anlaşılır hale getirmekten çok, genel bir mana katar. Bu lafızları kabul etmeyenlere göre; kelimelerin ancak gerçek bir anlamı vardır. Diğer kullanımları mecaz amaçlıdır.¹³

Modern dilbilimcilerden olan ve ezdad hakkında kitap telif etmiş olan Muhammet Hüseyin Âlu Yasine göre bir şeyin savunulması için önce inkârı, inkârı içinse önce ortaya atılması gerekmektedir. Bu bakış açısıyla konuyu değerlendirmiş ve ilk ezdad müelliflerini "kabul edenler" diye kategorize ve tasnif etmiştir.¹⁴ Bu kavramı kabul edenler, onu dilin orijinalinde var olan güzelliği olarak görmüşlerdir.

Genel olarak Arap Dilbilimcilerin çoğu ezdad'ı kabul etmiştir. Aralarındaki görüş farklılıkları daha çok lafızların ezdad olarak kabul edilmeleri ve buna bağlı olarak ortaya atılan kelime sayılarında gözlenmektedir. Ezdad tasnifinde

yöntem farklılıkları da vardır. Ayrıca ezdad kavramının sınırları hususunda da görüş ayrılığına düşmektedirler. Zira bazı alimler sınırı geniş tutmakta ve tutucu davranmamakta, bazıları ise sınırı oldukça dar tutup çok az bir kısmı dışında ezdadların çoğunu reddetmektedirler. İbnu'l- Enbârî ve Ebu't- Tayyib el- Luğavî, es-Sağânî, Kutrub, gibi alimler bu grupta zikredilebilir. Eserlerinde 300 den fazla kelime mevcuttur. Genelde lehçe farklılıklarından dolayı zıt anlamı olan kelimeleri ezdad kapsamına almayan dilcileri de sınırları dar tutanlar başlığında toplanabilir. İbn Dureyd, Ebû Ali el- Kalîve es-Se'alîbî (ezdada özel bir yer ayırdığı kitabında 8 kelimeye yer vermiştir) örnekolarak zikredilebilir. Alman müsteşrik Friedrich Giese ezdad konusunda yazdığı 1894 yılında yayınlanmış eserinde sadece 22 kelime kaydetmiştir. Ancak dönemini sadece cahiliye olarak sınırladığı için -İslâm ve Emevî-Abbasî dönemleri ayet, hadis ve şiirlerinden mahrum bir şekilde- tespit ettiği kelimelerin sayısının bu kadar az olması mümkündür. O döneme ait kaynakların azlığı da önemli bir nedendir. İki grubun tespit ettikleri kelime sayısına dayanarak 90-170 arası kelimeye yer verenlere de orta yolu tercih edenler denilebilir. Bu başlık altında el-Asmâ'î, et-Tevezzi, İbnu's-Sikkât, es-Sicistânî, İbn Sîde, es-Suyutî gibi alimler zikredilebilir. Aslında eserlerinde verdikleri kelime sayılarıyla bu tasniflerin yapılması çok isabetli değildir. Zira sayılardaki farklılıklar onların sayıları dikkate alarak yürüttükleri bir çalışmanın sonucu değildir. Ancak yine de her müellifin takip ettiği metot ve bunu sonucu ortaya koyduğu görüşüne bağlı olarak sunduğu kelimeler ve sayıları gösterge olma niteliği taşır. Dolayısıyla taksimata sayılar noktasından, bu bakış açısıyla bakmak daha doğru olacaktır.¹⁵

Ezdad olarak tasnif ettikleri kelimeleri ister geniş, ister dar ya da orta yolu tercih ederek bir eserde telif etmiş dilbilimciler ve eserleri kronolojik olarak şöyle sıralanabilir:¹⁶

1) Kitâbu'l-Ezdâd: Kutrub, Ebû Ali Muhammed b. el-Müstenir (206/821) (Eserde 220 kelimeye yer vermiştir. Bu kelimeleri 55 ayet ve 197 şiirle desteklemiştir.)¹⁷

2) Kitâbu'l-Ezdâd: el-Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd (207/822)
Günümüze kadar ulaşamamıştır.

3) Kitâbu'l-Ezdâd: Ebû Ubeyde Ma'mar b. el-Müsenna (210/ 825)
Günümüze kadar ulaşamamıştır.

4) Kitâbu'l-Ezdâd: el-Asmâî, Ebû Saîd Abdulmelik b. Kureyb (216/831)

Müsteşrik August Haffner tarafından tahkik edilmiş, "Selâsetu Kutub fi'l-Ezdâd" ismiyle neşredilmiştir.

- 5) Kitâbu'l-Ezdâd: Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm el-Herevî (224/838)
 - 6) Kitâbu'l-Ezdâd: et-Tevvezî, Ebû Muhammed Abdullah b. Mu-hammed (233/874)
 - 7) Kitâbu'l-Ezdâd : İbnu's-Sıkkît, Ebû Yusuf Ya'kub b. İshâk (244/858)
 - 8) Kitâbu'l-Maklûb Lafzuhu fî Kelâmi'l-Arab ve'l-Muzal an Cihetihi ve'l-Ez-dâd: es-Sicistânî, Ebû Hâtım Sehl b. Muhammed (255/868)
 - 9) Kitâbu'l-Ezdâd: İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim (276/889)
 - 10) Kitâbu'l-Ezdâd: İbnu Zekvân, Ebû Ali Asel (Müber-red'in (285/899)çağ-daşı)
 - 11) Kitâbu'l-Ezdâd: Sa'leb, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Yahyâ (291/904)
 - 12) Kitâbu'l-Ezdâd: İbnul-Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım (328/939)
- Zamanına kadar ezdâdla ilgili telif edilen eserlerdeki kelimeleri bir araya getirdiği için bu konuda zengin bir kaynaktır.
- 13) İbtâlû'l-Ezdâd: İbn Durusteveyh, Ebu Muhammed Abdullah b. Ca'fer b. Muhammed (347/958)
- Arap dilinde ezdâdın olmadığına dair yazılan bir kitaptır ve günümüze kadar ulaşamamıştır.
- 14) Kitâbu'l-Ezdâd fî Kelâmi'l-Arab: Ebu't-Tayyib el-Lugavî, Abdulvâhid b. Ali (351/962)
- Eserin yazımında alfabetik sıra gözetilmiştir.
- 15) el-Hurûf mine'l-Usûl fî'l-Ezdâd: el-Âmidî, Ebu'l-Kâsım el-Hasan b. Bişr (370/980)
- Eser günümüze kadar ulaşamamıştır.
- 16) Kitâbu'l-Ezdâd: İbn Fâris, Ebu'l-Huseyin Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya er-Râzî (395/1004)
 - 17) Bâbu'l-Ezdâd fî Fıkhı'l-Luga: es-Seâlibî, Ebû Mansur Abdulmelik b. Muhammed b. İsmâil (429/1038)
 - 18) el-Ezdâd fî'l-Luga: İbnu'd-Dehhân, Saîd b. el-Mübârek b. Ali b. Abdillah (569/1173)
 - 19) el-Ezdâd: el-Enbârî, Ebu'l-Berekât Abdurrahman b. Muhammed (577/1181)

20) el-Ezdâd: es-Sagâni, Ebu'l-Fadâil el-Hasan b. Muhammed (650/1252)

Alfabetik sıra dikkate alınmıştır.

21) el-Ezdâd: el-Atâikî, Abdurrahman b. Muhammed b. İbrahim (790/1388)

22) el-Ezdâd: el-Medenî, Muhammed b. Ahmed b. Şerâfiddîn (904/1499)

23) Risâletu'l-Ezdâd: el-Munşî, Muhammed Cemâluddîn b. Bedriddîn (1001/1591)

Kelimeler harf sırasına göre düzenlenmiştir.

24) Muhtasarı Kitâbi'l-Ezdâd: Takıyyuddîn Abdulkâdir et-Temimî (1005/1597)

İbnu'l-Enbârî'nin "Kitabu'l-Ezdâd" adlı eserinin özetidir.

25) Tertîbu Muhtasarı Kitâbi'l-Ezdâd: el-Mısrî, Hasan b. Takıy-yuddîn Abdulkâdir et-Temimî

Takıyyuddîn Abdülkâdir et-Temimî el-Mısrî'nin oğludur. Babasının yazdığı eseri alfabetik sıraya koymuştur.

26) Devraku'l-Endâd fî Esmâi'l-Ezdâd: Abdu'l-Hâdî Necâ b. Rıdvân el-Mısrî el-Ebyârî (1305/1888)

27) er-Revnak ale'd-Devrak: Abdu'l-Hâdî Necâ b. Rıdvân el-Mısrî el-Ebyârî

Yazarın "Devraku'l-Endâd fî Esmâi'l-Ezdâd" adlı eserindeki manzumların şerhidir.

28) el-Ke'su'l-Muravvak ale'd-Devrak: el-Halîcî, Ahmed b. Ahmed b. İsmail el-Halvânî (1308/1891)

el-Ebyârî'nin "Devraku'l-Endâd fî Esmâi'l-Ezdâd" adlı eserinin şerhidir.

29) Kitâbu'l-Ezdâd: et-Tenkâbunî, Muhammed b. Suleyman b. Muhammed (1320/1902'den önce)

30) Risâle fî Zikri Ba'dî'l-Elfâzî'l-Mustâmele fî'd-Dıddeyn el-Mevcûde fî'l-Kâmûs: Abdullah b. Muhammed

31) Risale fî beyani'l- Ezdâd : Hayalizade

31) Munebbihu'r-Rukkâd fî Zikri Cümle mine'l-Ezdâd: Müellifi belli değil.

32) et-Tezâd fî Dav'i'l-Luğâti's-Sâmiye: Ribhî Kemâl

33) el-Ezdâd fî'l-Luga: Muhammed Âlu Yâsîn

Kutrub, e-Asmâi, İbnu's-Sikkît ve Sicistânî'nin eserleri arasında metot ba-

kımından farklılıklar bulunmamaktadır. Kitapların tertibinde her hangi bir kural yoktur. Bir kelime bir kitapta başta, diğer kitapta sonda bulunabilir. Bu durum el- Luğâvî'ye kadar devam eder. Ebu't-Tayyib el-Luğâvî ve daha sonra es-Sagâni'nin kelimeleri alfabetik sıraya göre düzenledikleri dikkat çekmektedir. Ancak es-Sagâni'nin eseri son derece özet, deliller kullanılmamış, küçük bir sözlük biçimindedir.¹⁸

Bu eserlerden Kutrub, el-'Asmâi, Ebû Ubeyd, et-Tevvezî, İbnu's-Sikkît, es-Sâğâni, İbnu'l-Enbârî'ye ait olan Kitabul Ezdâd adlı kitaplar, es-Sicistânî'nin Kitabu'l Maklûb lafzuhu fi Kelâmi'l- Arab ve'l- Muzâl 'an cihetihî adlı kitabı, el-Lûğâvî'nin Kitabu'l Ezdâd fi Kelâmi'l- Arab isimli kitabı, İbnu'd-Dehhân'ın el-Ezdâd fi'l-Luğa ve el-Münşî'nin Risaletul Ezdâd ve'l Endâd adlı kitapları matbu eserlerdir.¹⁹

Yine bu eserlerden el-Medenî ve Hayalızade'ye ait Risale fi beyan'il-Ezdâd adlı eserler el yazmasıdır. Listede yer alan el-Ferrâ, Ebû 'Ubeyde, Sa'leb, İbnu'd-Durustevyeh,²⁰ Ahmet b. Faris²¹'e ait ezdâdla ilgili teliflerin olduğu haberlerine rastlanmış, ancak kitaplar bulunamamıştır. Konu ile ilgili Mansur Fehmi'nin, Abdülfettah Bedevî'nin ve Muharrem Çelebi'nin (DİA) "el-Ez-dad" , G. Weil'in "Addad" ve yine Muharrem Çelebi'nin "Arapçada Ezdad Meselesi (DÜİFD) " başlıklı makaleleri bulunmaktadır. Klasik eserlerden Ebu Ubeyd'in el- Garîbu'l Musannef, İbn Faris'in es- Sahibî, İbn Sîde'nin el- Muhassas, Suyutî'nin el- Muzhîr ve Katip Çelebi'nin Keşfu'z- Zûnûn adlı kitaplarında ezdad kavramından bahsettikleri görülmektedir. Modern eserlerden Corci Zeydân'ın Târihu Adabî'l- Luğatî'l- 'Arabiyye, Mustafa Sadık er- Râfi'i'nin Târihu Adabî'l-'Arab, Bağdatlı Mehmet Fehmi'nin Târihu Edebiyyâtî'l- 'Arabiyye ve Hüseyin Küçükkalay'ın Kuran Dili Arapça başlıklı kitaplarında ezdad konusuna yer verdikleri bilinmektedir. Ezdad üzerine yazılan ilk eserlerin bazılarının tahkikleri yapılmıştır. El-Lûğâvî'nin "Kitabu'l-Ez-dad fi Kelâmi'l- 'Arab adlı eseri İzzet Hasan tarafından, Ebu Ubeyd, Tevvezî ve Münşî'nin ezdad kitapları "Selasetu Nusus fi'l-Ezdâd adıyla M. Hüseyin Âli Yasin tarafından, Kutrub'un Kitabu'l-Ezdâd adlı kitabı Hanna Haddâd tarafından, Asma'i, Sicistânî ve İbnu's- Sikkît'in ezdâd kitapları August Haffner tarafından ve İbnu'l- Enbârî'nin Kitabu'l-Ezdâd aslı kitabı da M. Ebu'l- Fazl İbrahim tarafından tahkik edilmişlerdir. Konu çerçevesinde yazılmış tezler de vardır. M. Hüseyin Âli Yasin el-Ezdâd fi'l-Luğa adında yüksek lisans tezi yazmıştır. Yine tahkikler arasında zikredilen Ubeyd, Tevvezî ve Münşî'nin ezdad kitaplarını "Selasetu Nusus fi'l-Ezdâd adıyla doktora tezi olarak hazırlamıştır.²²

Ez-dad konusuyla ilgili ülkemizde hazırlanan yakın tarihli tezlere Erkan Avşar'ın "Arap Edebiyatında Azdad Hakkında Yazılan Eserlerin Karşılaştırmalı

İncelemesi, Selçuk Pekparlatır'ın Ebu't- Tayyib el-Luğavî ve Arap Dilbilimi Açısından Kitâbu'l- Ezdad'ı ve Murat Kaya'nın Ebu Bekir İbnu'l-Enbarî ve el-Ezdâd fi'l- Luğa Adlı Eseri başlıklı tezleri örnek verilebilir.

Arap dilinde ezdad olgusunu kabul edip, bu kelimeleri tespit eden ve bu konuda eserler telif edenlerin yanında çeşitli nedenlerle bu kavramı kabul etmeyenler de vardır. Onlara göre bu kavram; Arapçayı fasih olmaktan uzaklaştırmakta, anlamı kapalı ve muğlak yapmaktadır. Ezdadı kabul edenleri tespit ettikleri kelime sayısına göre sınıflandırırken, kabul etmeyenleri de inkâr nedenlerine göre gruplandırmak mümkündür:

Bu gruplardan ilkinin Şu'ubiyye Hareketinin Arapçaya karşı yapmış oldukları saldırılara karşı dili savunmak amaçlı olanlar oluşturmaktadır. Şu'ubiyye Hareketi Arap olmayan ve İslam'ı kabul eden Türk, Fars, Berberî gibi milletlerin, Araplardan üstün olduklarını iddia ettikleri siyasi, fikrî ve edebî hareketin adıdır. Bu saldırılar önce siyasi olarak başlamış, daha sonra Arapçayı eleştirme ve noksanlarını göz önüne serme yoluna gidilmiştir. Ezdad meselesi de bir eksiklik ve zaaf olarak görülüp, dilde kapalılığa ve yanlış anlaşılmaya neden olduğu gerekçesiyle art niyetlerle, bir kusur olarak gördükleri belirtilmektedir.²³

İkinci grubu, Şerh'ul- Fasîh adlı eserinde ezdadın olmadığını ileri süren İbn Durusteveyh'in başını çektiği, karşı çıkanlar oluşturmaktadır. Bu grup Şu'ubiyye Hareketinin ezdad üzerinden saldırılarına karşı dili korumak için ezdadı inkâr yoluna gitmişlerdir. Bu grubun en meşhuru olan İbn Durusteveyhe göre ezdad; dilin temellerinden olan anlatma ve açıklama görevlerinin yerine getirilmesine engel bir olgudur. Ancak İbn Durusteveyh'in karşılaştığı pek çok ezdad örneğini alıp, zıt anlamlılıklarının sebeplerini açıklaması, aslında onun bu kavramı tamamen ret etmeyip, ezdad olgusunun dilin ilk ortaya çıkışıyla var olduğu görüşünü inkâr ve gerekçesini ispata çalıştığını göstermektedir.²⁴

Ezdad olgusunu reddeden üçüncü grup müsteşrik ve modern dilbilimcilerden oluşmaktadır. Bu grubun Şu'ubiyeliler gibi Arapları küçük düşürme çabası yoktur. Böyle bir olgunun dilde olamayacağını farklı bakış açılarıyla ifade etmektedirler. Örneğin Abel, ezdadı bir çelişki olarak görür ve insan aklının bunu çözemeyeceğini savunur. Leguest ezdad kelimelerin tespitinde aşırıya kaçılmasının araştırılmasını ister. Ezdadı en derinden araştıran Redslob ise Arapların ezdad üretmede çok geniş bakış açısı olduğunu, ezdad olmayan kelimelerin çıkarılması gerektiğini belirtir.

Modern Arap dilbilimcilerden de ezdad kavramını kabul etmeyenler vardır. Arap dilinde böyle bir mefhum olmadığını söyleyen Abdülfettah Bedevî ilk olarak zikredilebilir. Bir diğer isim Mansur Fehmi ezdadı red ve kabul etme noktasında orta bir yeredir. Giese gibi 20 civarında kelime olduğu sonucuna

ulaşmıştır. İbrahim es-Sâmarrâî ezdad olan kelimelerden yaklaşık 150 kadar kelimenin ezdaddan olmadığını belirtmiştir.²⁵

Ezdam olgusunu kabul etmeyenler kendi bakış açılarını yansıtarak iddialarını ortaya koyarlarken, ezdamın varlığını kabul edenler de varlık nedenleri üzerine görüşler öne sürmüşlerdir. Gerçekte ezdamın varlığının tek sebebinin olmadığını, farklı nedenlerden dolayı oluştuğunu açıklamaktadırlar. Asıl amaçları bu nedenleri belirtmek olmasa da kısaca değindikleri nedenler, modern dilbilimler tarafından derlenmiş ve sınıflandırılmıştır.

Ezdamın ortaya çıkmasının en önemli nedenlerinden biri lehçe farklılıklarıdır. Her ne kadar İbn Dureyd bir kelimenin ezdam olabilmesi için her iki anlamının da aynı kabile içerisinde kullanılmasını şart koşmuş olsa da, aynı kelimenin bir lehçede başka, diğer lehçede başka anlamlarda kullanılması ve sonradan tek kelime, iki zıt anlam olarak birleşmesiyle ezdam oluşmuştur. Bu konuda en sık rastlanılan örnek kelime, Himyer lehçesinde (فعد) anlamında kullanılan ancak Muzâr lehçesinde (قفز) manasına gelen (وثب) fiilidir. Rivayete göre Beni Kilab kabilesinden bir adam Yemen krallarından Züceden'e elçi olarak gelir. Kralelçiyi bulunduğu yüksek bir yerde kabul eder. Melik onu görünce (أعد) anlamında (ثب) der. Kendi lehçesine dayanarak kralın kendisine atlamasını emrettiğini zanneden adam, itaat etmek için atlar ve boynu kırılır. Melik şaşırır ve ne olduğunu sorar. Kelimenin Muzâr lehçesinde "atla" anlamına geldiğini söylediklerinde "Himyer'e gelen lehçesini öğrensin de gelsin der.²⁶ Bu şekilde farklı lehçelere sahip kabileler fuar, panayır gibi sosyal aktiviteler nedeniyle bir araya geldiklerinde bir çeşit lehçe alış-verişi olmuş ve aynı kelime zıt iki anlamda kullanılır olmuştur.²⁷ Konuyla ilgili çokça kullanılan diğer örnekler şöyledir: Meselâ (السدفة) Temîm'de "karanlık", Kays'ta "aydınlık" anlamına gelir. Benî 'Ukayl'da "yazmak", anlamına gelen (لمق) kelimesi Kays'ta "silmek" manasındadır. Aynı şekilde Hicâzlîlerde "taharet" manasında kullanılan (القرء) kelimesi Iraklılarda "hayz" anlamına gelir.²⁸

Kelimelerin farklı lehçelerde, farklı anlamlarda olmasından başka dillerden giren yabancı kelimelerin de ezdam oluşumuna sebep olduğu belirtilmektedir. Örneğin ezdam olarak sıklıkla verilen örnek olan (الجون) kelimesi aslında Farsça kökenlidir. Aslı (كون) kelimesidir. Farsçadaki anlamı "renk"tir. Dolayısıyla Arapçada hem siyah hem beyaz olarak kullanımı uygundur.²⁹

Lehçe farklılıkları kadar kelimelerin anlam değişmesiyle, zıt iki anlama ortak olarak işaret edecek genel bir anlamının olmasının da ezdamın ortaya çıkmasında önemli bir etken olduğu belirtilmektedir. Orijinalde ifade edilen anlam genişleyip iki zıt manaya tekabül etmektedir. Mesela orijinal anlamında genel olarak "kesilen" anlamına gelen (الصريم) kelimesi, gece ve gündüz zıt anlam-

larıyla kullanılmaktadır. Çünkü her ikisi de birbirlerinden kesilmektedirler. Aynı şekilde (الصارخ) kelimesi de hem yardım isteyen hem de edenin bağırması nedeniyle iki anlamda kullanılmaktadır.³⁰ Bu konuda el- Luğavî'nin verdiği örnek oldukça açıklayıcıdır. Gecenin gelmesi ve ayrılıp gitmesi anlamlarında kullanılan (عسعس) fiili, aslında karanlığın hafif, ince olması anlamına gelmektedir. Karanlığın ince olması hem gelişte hem gidişte olur. Gece gündüzün, gündüz de gecenin bittiği noktada başladığı için, her ikisi de sanki birbirlerinden kopup ayrılıyorlarmış gibi ilişkilendirilmişlerdir.³¹ Bu nedenle bazı müfessirler {والليل إذا عسعس} ayetini iki zıt anlamla tefsir etmişlerdir. “Karamaya / Aydınlanmaya yüz tuttuğunda geceye andolsun” demişlerdir.³²

Kelimelerde meydana gelen ses değişikliklerinin de ezdad'ın ortaya çıkmasında önemli bir yeri olduğu belirtilmektedir. Savtî nedenler olarak tanımlanmaktadır. Bazı kelimelerin asıl harflerinde zamanla bazı değişiklikler meydana gelmesi, harflerinden bazılarının hazfedilmesi ya da harf ilavesi gibi değişimler kelimenin yeni bir hüviyet kazanmasına neden olur. Bu yeni hüviyet ile başka bir kelimeye benzeyebilir. Bu kelime onun aksini ifade eden başka bir kelimenin telaffuzu ile birleşebilir.³³ Mesela “ gizledi” anlamına gelen (أسر) fiili, “açıkladı” anlamına gelen (أشّر) fiiline benzerliğinden dolayı “açıkladı” anlamı da taşımaktadır.³⁴

Ezdam oluşumunda, toplumsal ve psikolojik nedenler de etkili olmuştur. Kelime bilinen anlamının zıddına mecazî anlamda söylenmiştir. Bu nazar değmesinden korkmak, alay etmek, dalga geçmek ya da iyimserlik nedeniyle yapılmış olabilir. Bu şekilde kelime hem asıl anlamı hem de bu şekilde kullanılan anlamı ile beraber kullanılmaya başlanmıştır. Yılan sokan kimseye, hemen iyileşmesi, durumunu hayra yormak için iyimserlikle için “sağlıklı” anlamına gelen “سليم” denmesi, şişmana zayıf, siyahiye beyaz, boşa dolu denmesi gibi örnekler verilebilir.³⁵

Vezin farklılığı da nedenler arasında gösterilmektedir. İsm-i Mef'ul anlamı içeren ism-i fail ya da ism-i fail anlamı taşıyan ism-i mefuller ve de hem fail hem de meful anlamı içeren “فعال = فعيل = فعول” gibi ve-zinler ve “افتعال” babından olan ecvef/muzaaf fiillerle, “مفاعلة” babından olan muzaaf fiillerin ism-i fâil ve ism-i mef'ulleri ezdâddan kabul edilmiştir.³⁶

Kitabu'l- Ezdâd fî Kelami'l- Arab adlı eserinde el- Luğavî, bu türden lafızlara örnek olarak “الركوب = الأمين = الخائف” kelimelerini örnek olarak vermiştir.³⁷

Dilbilimciler tarafından ezdam olgusunun ortaya çıkmasına neden olan etkenlerden gösterilen bir diğer faktör, köklerden biri bir anlama, diğeri başka bir anlama gelen, iki kökten oluşan fiillerdir. Sarfa bağlı neden olarak tanımlanmaktadır. Mesela hem “dağıttı” hem de “topladı” anlamına gelen “شعب” fiili,

“dağıttı” anlamına gelen "شع" fiili ve “topladı” anlamına gelen “عب” fiilinin köklerinden meydana gelmiş ve ezdad olarak nitelendirilmiştir.³⁸ Kısacası kelime şekil olarak aynı ancak kök olarak farklılaşmaktadır.

Ezdad konusu çerçevesinde temas edilmesi gereken bir nokta İbn Kuteybe’nin lafızlar arası anlam aktarımından bahsederken tanımladığı “Maklûb” kavramıdır. *Bir şeyin kendi sıfatının zıddıyla vasıflandırılmasıdır* şeklinde tarif etmektedir. İbn Kuteybe belagatte bir ifade biçimi olarak tanımladığı bu üsluba, çeşitli amaçlarla başvurulduğunu belirtmektedir. Maklûb sanatının gerekçelerini açıklamakta ve bazı dil alimlerinin, maklûb sanatı yoluyla dilsel esaslara bakmaksızın, Kurandaki bazı ayetleri yanlış yönde te’vil ettiklerini ifade etmektedir.³⁹ Mâklub terkipler “el-muzâl ‘an cihetihi” şeklinde adlandırılırlar. Hatta Sicistânî diğer ezdâd müelliflerinin aksine kitabına Kitâbu’l-Maklûb lafzuhû fi kelâmî’l-‘Arab ve’l-muzâl ‘an cihetihi başlığını seçmiş ve ezdâdda maklûbun rolünü açık bir şekilde vurgulamıştır.⁴⁰

Belirtilen nedenlere bağlı olarak oluştuğu öne sürülen bu kavramın “ezdad” olarak kabul edilmesi için bazı şartlar gerekir. Öncelikle kelimenin iki zıt anlama sahip olması gerekir. Bu iki zıt anlam aynı dilde olmalı ve bir kelimedede iki zıt anlam türetilmelidir. Ezdad kabul edilen kelimeler yanlış telaffuz edilen, zıtlığı şüpheli kelimelerden olmamalıdır. Bu olguda bilinmesi gereken en önemli etkenin bağlam olduğuna dikkat edilmelidir. Bağlam olmadığı sürece kelime tek anlamlıdır.⁴¹

Sonuç olarak, bir kelimenin iki zıt anlama gelmesi anlamına gelen ezdad kavramı, garip bir olgu olarak karşılanmış, dilbilimcilerin bazıları kabul ederken ve bu alanda eserler telif ederlerken bazıları kabul etmemiştir. Kabul etmeyenler bu konunun dilin orijinalinde olmadığını iddia ederken, dili Şuubiyye gibi akımlara karşı koruma adına da inkar yoluna gitmişlerdir. Ezdad kavramının varlığını ayet, hadis ve şiirlerden deliller getirerek ispata çalışan bazı dilciler, bu çabalarını Kuranın daha iyi anlaşılması hedefli yapmışlardır. Bu amaçla çalışırken sınırı oldukça geniş tutanlar olduğu gibi, ezdadı sayı bakımından oldukça az olarak tasnif edenler de olmuştur. Çok fazla olmasa da erken dönemlerden itibaren bu konu dilbilimcilerin dikkatini çekmiştir. Günümüze kadar ortaya konmuş eserlere bakıldığında, çalışmaların yeterli olmadığı dikkat çekmektedir. Tahkik edilen eserlerin ve sınırlı sayıdaki araştırmaların tarihleri oldukça eskidir. Yakın zamanda alanda yazılmış tezler ve bir kaç makale, konunun anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Modern dilbilimde karşılığı olmayan, modern Arapça öğretiminde gündeme getirilmeyen konunun, anlambilim disiplinde önemli bir yeri olduğu ise aşîkârdır.

Kaynakça

- Ahmed M. (2003). el-Elfâzu'l-Müştereketu'l-Meânî fî'l-Lugati'l Arabiyye. 07.06.2016 tarihinde www.uqu.edu.sa/majalat/shariaramag/mag21/mg adresinden erişildi.
- Aksan, D. (1995). *Her Yönüyle Dil*, Ankara: TDK Yayınları.
- Alû Yasin, H. (1974). *el-Ezdâd fî el-Luğat*, Bağdat: Maarif Matbaası.
- Âlu Yâsîn, H. (1980). *ed-Dirâsetu'l-Lugaviyye inde'l-Arab ilâ Nihâyeti'l-Karni's-Sâlis*. (1.bs.).Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayât.
- Âlu Yasin, H. (1996). *Selasetu Nusus fi'l- Ezdâd*.(1. bs.). Bağdat: Alemu'l-Kutub.
- Apak, A. (2010). Şu'ûbiyye İstanbul: DİA, 39.
- Arpa, A. (2011). İbn Kuteybe'nin belâgat ilminin teşekkülüne katkıları.Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 1. (2. Yıl. 2. Cilt. 3. Sayı)
- Avşar, Erkan. (2003). *Arap edebiyatında Azdad hakkında yazılan eserlerin karşılaştırmalı incelemesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi. İstanbul.
- Bilgegil, K. (1989).*Edebiyat bilgi ve teorileri(Belâgat)*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Butrus, A. (2003). *el-Mu'cem el-Mufasssal fi el-Ezdâd*, Beyrut: Darul-Kütüb el 'İlmiyye.
- Çelebi, M. (1995).*Ezdâd*. İstanbul: DİA, 12, 47.
- Çelebi, M. (1987). Arapça'da Ezdâd meselesi.*Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (DEÜİFD)*, IV: 46.
- Kutrub, M. (1984). *Kitâbu'l-Ezdâd*(nsr. Hannâ Haddâd). Riyad.
- Işidan, A. Ve Aldyab, A. (2015). Arap Dilinde Ezdad (Zıt Anlamlılar) Konusu. İnternational Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS). (August special Issue 4).
- İbnu'l- Enbârî. (1987).*Kitâbu'l- Ezdâd*. (Tah. Muhammed Ebu'l- Fazl İbrahim)Beyrut: el- Mektebe'l- 'Asliyye.
- Kavak, F. (2012). Arap Dilinde Ezdad Olgusu, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (21)*.2, 131-133.
- Kaya, Murat. (2007). *Ebu Bekir İbnu'l-Enbarî ve el-Ezdâd fî'l- Luğa adlı eseri*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.Selçuk Üniversitesi. Konya.
- Lugavî, A. (1996). *Kitâbu'l-Ezdâd fî Kelâmi'l-Arab*,(tah. İzzet Hasan)(2.bs.).Dımaşk: Dâru Talâs li'd-Dirâsât ve't-Terceme ve'n-Neşr.
- Mücahid, A.(1985). *ed-Dilâletu'l- Luğaviyye 'inde'l- Arab*, Ürdün: Dâru'd-Diyâ'.
- Pekparlatır, S.(2013). *Ebu't- Tayyib el-Luğavî ve Arap Dilbilimi Açısından Kitâbu'l- Ezdad'ı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.Necmettin Erbakan Üniversitesi. Konya.
- Tural, H.(2011).*Arap Dilinde Ezdâd*, İstanbul: Ensar Neşriyat,
- Umar, A. M. (1988).İlmü'd-Delale.(2. Bs.) Kahire: Âlemu'l- Kutub.
- Vâfi, A. A. (1937).*Fıkhü'l- Luğa*, Kahire: Dâru Nehdati.
- Zeydan, C.*Târihu Âdabi'l-Lugati'l-Arabiyye (I)*.Kâhire: Dâru'l-Hilâl.

Notlar

- ¹ Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri(Belâgat)* , İstanbul: Enderun Kitabevi, 1989, s. 128.
- ² Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil*, Ankara: TDK Yayınları, 1995, s. 185
- ³ Abdülkerîm Mücahid, *ed-Dilâletu'l- Luğaviyye 'inde'l- Arab*, Ürdün: Dâru'd-diyâ', 1985, s. 112.

- ⁴ Ahmed Muhammed, “el-Elfâzu'l-Müştereketu'l-Meânî fi'l-Lugati'l-Arabiyye” isimli makale, www.uqu.edu.sa/majalat/shariaramag/mag21/mg, 07.06.2016 tarihinde alınmıştır.
- ⁵ AntoniusButrus, *el-Mu'cem el-Mufasssal fi el-Ezdâd*, Beyrut: Darul-Kütüb el 'İlmiyye, 2003, s.6-7
- ⁶ MuharremÇelebi, “*Ezdâd*”, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, İstanbul, 1995, XII, s. 47.
- ⁷ Ebu't-Tayyib Abdolvâhid b. AliLugavî, *Kitâbu'l-Ezdâd fi Kelâmi'l-Arab*, (tah. İzzet Hasan), 2.bs., Dâru Talâs li'd-Dirâsât ve't-Terceme ve'n-Neşr, Dimaşk, 1996, s. 18-19
- ⁸ A.g.e. s. 115
- ⁹ MuratKaya, Ebu Bekir İbnu'l-Enbarî ve el-Ezdâd fi'l- Luğa adlı Eseri, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Arap Dili ve Belâgatı Bilim Dalı) Konya, 2007, s. 12-13
- ¹⁰ Şu'ubiyye: (شُعْبَة) kelimesinin çoğulu (شُعُوبَة) dan türeyen Şu'ubiyye; sözlük anlamı olarak cemaat, topluluk gibi manalar içerse de terim olarak İslam'ı kabul eden Fars, Türk Fars, Türk ve Berberî gibi milletlerin Araplardan üstün olduğunu savunan milliyetçilik akımını ifade eder. Bir başka deyişle şu'ubiyye; Arap olmayan milletlerin Araplardan üstün olduğunu iddia eden siyasi, fikri ve edebi hareketin genel adıdır. Âdem Apak, “Şu'ubiyye”, DİA , İstanbul, 2010, XXXIX, 244-246.
- ¹¹ ErkanAvşar, Arap Edebiyatında Azdad Hakkında Yazılan Eserlerin Karşılaştırmalı İncelemesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Ana Bilim Dalı, Arap Dili ve Belâgatı Bilim Dalı) İstanbul. 2003 s. 7
- ¹² CorciZeydan, *Târihu'Âdabi'l-Lugati'l-Arabiyye*, Dâru'l-Hilâl, Kâhire, 1937, I, s. 45-46.
- ¹³ Âlu Yâsîn, Muhammed Hüseyin, *ed-Dirâsetu'l-Lugaviyye inde'l-Arab ilâ Nihâyeti'l-Karni's-Sâlis*, 1.bs., Dâru Mektebeti'l-Hayât, Beyrut, 1980, s. 4167-418.
- ¹⁴ A. g. e. s. 245-246
- ¹⁵ SelçukPekparlatır, *Ebu't- Tayyib el-Luğavî ve Arap Dilbilimi Açısından Kitâbu'l- Ezdad'ı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, TC, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana bilim Dalı, Arap Dili ve Belâgatı Bilim Dalı) Konya, 2013, s. 5-7
- ¹⁶ FadimeKavak, Arap Dilinde Ezdad Olgusu, Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 21, Sayı: 2, 2012 s. 131-133
- ¹⁷ Ebû 'Alî Muhammed b. el-Mustenîr Kutrub, *Kitâbu'l-Ezdâd* (nsr. Hannâ Haddâd), Riyad 1405/1984, s. 60.
- ¹⁸ MuharremÇelebi, “*Arapça 'da Ezdâd Meselesi*”, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (DEÜİFD) İzmir, 1987, IV, s. 46.
- ¹⁹ ErkanAvşar, a. g. e., s. 28-30
- ²⁰ Luğâvî, a. g. e., s. 18
- ²¹ Luğâvî, a. g. e., s. 18
- ²² ErkanAvşar, a. g. e., s. 30-55
- ²³ AdemApak “Şu'ubiyye”, DİA, İstanbul, 2010, XXXIX, s. 244-246
- ²⁴ Selçuk Pekparlatır, a. g. e., s. 9
- ²⁵ HüseyinAlû Yasin, *el-Ezdâd fi el-Luğat*, Bağdat: Maarif Matbaası, 1974 s. 265-267
- ²⁶ Antonius Butrus, a. g. e., s. 9
- ²⁷ HüseyinTural, *Arap Dilinde Ezdâd*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011, s. 12
- ²⁸ Ahmed MuhtarUmar, İlmü'd-Delale, 2. Bs., Kahire: Âlemu'l- Kutub, 1988, s. 311; Âlu Yasin, Selasetu Nusus fi'l- Ezdâd, (1. Bs.). Bağdat: Alemu'l-Kutub. s. 12-13
- ²⁹ Ali AbdolvâhidVâfi, Fıkhu'l- Luğa, Kahire: Dâru Nehdati , 1972, s. 196
- ³⁰ AntoniusButrus, a. g. e. s. 9
- ³¹ Luğavî, a. g. e., s. 308-310

- ³² İbnu'l- Enbârî, Kitabu'l- Ezdâd, (Tahkik: Muhammed Ebu'l- Fazl İbrahim) Beyrut: el- Mektebe'l- 'Asliyye, 1987, s. 32-33
- ³³ Çelebi, a. g. m., DİA, XII, s. 47
- ³⁴ Vâfi, a. g. e. s. 198
- ³⁵ Mucahit, Abdülkerim, a. g. e. 130
- ³⁶ Âlu Yasin, a. g. e., s. 15-16
- ³⁷ Luğâvî, age., s. 51-53-56
- ³⁸ Âlu Yasin, a. g. e., s. 15-16
- ³⁹ AbdulmuttalipArpa, İbnKuteybe'nin Belâgat İlminin Teşekkülüne Katkıları, Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2011/1, yıl: 2 cilt: 2, sayı: 3 s. 46-48
- ⁴⁰ Avşar, age., s.21
- ⁴¹ AbdulmuttalipIşidan, &AhmadAldiyab, *Arap Dilinde Ezdad (Zıt Anlamlılar) Konusu*, International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS), August, 2015, special Issue 4, s. 125-128